Velkommen på naturstien i Hjartbro skov

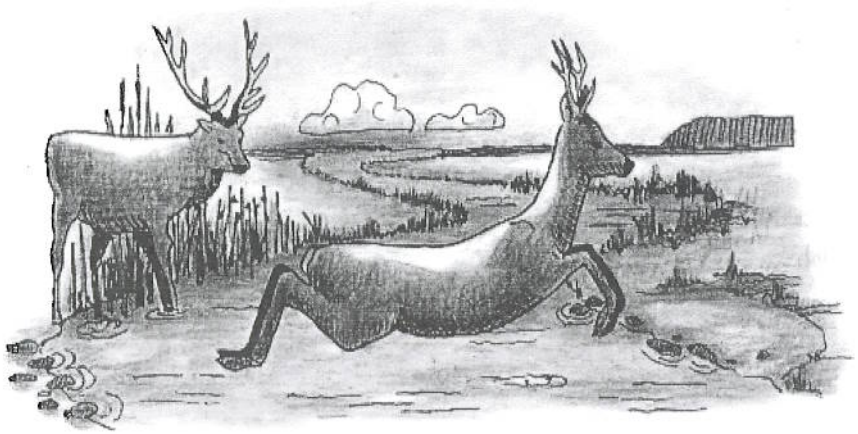

Med venlig hilsen fra
De grønne pigespejdere i Sønderjylland,
Hjartbro Spejdercenter

De grønne pigespejdere ønsker at takke Friluftsrådet for økonomisk støtte til projektet.

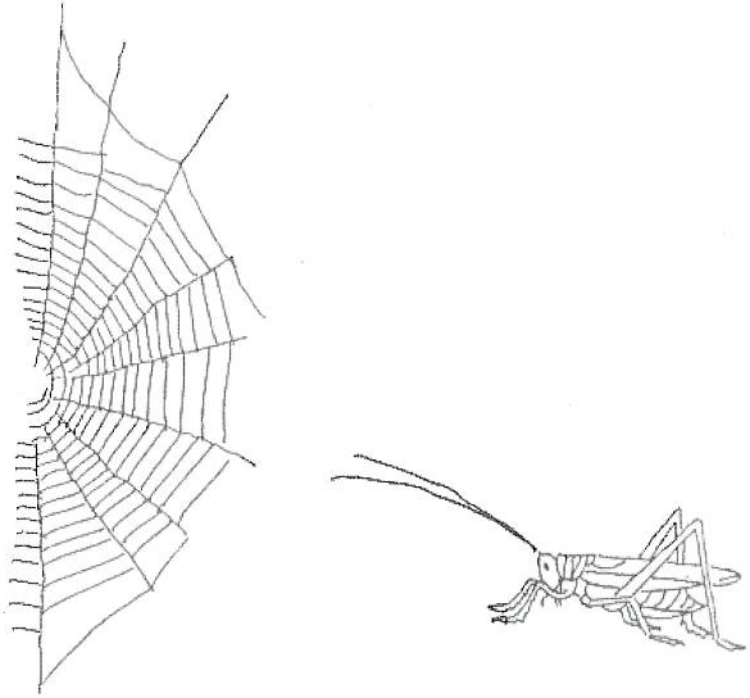

Dette hæfte er udarbejdet efter oplæg fra De grønne pigespejdere i Sønderjylland.

Tekst og ide: Naturvejleder Tove Krogh Stockmarr
Illustrationer: Lene Budtz Christensen

Midtsønderjyllands Museum
December 2000

Indhold

Side	3	Velkommen til Hjartbro Skov
	5	Hjartbro Skov – en kort beskrivelse
	7	Liv ved det lille vandhul
	8	Langs det gamle åløb
	10	Hør ravnen: Krroap, krroap!
	11	Gels å - i stadig bevægelse mod vest
	12	Engen – et mylder af insekter og padder
	13	Lysningen
	14	Tæt på fuglene
	15	Blomsterne og urterne
	16	Pionertræerne
	17	Gels å – det tidligere åløb
	19	Kort over området

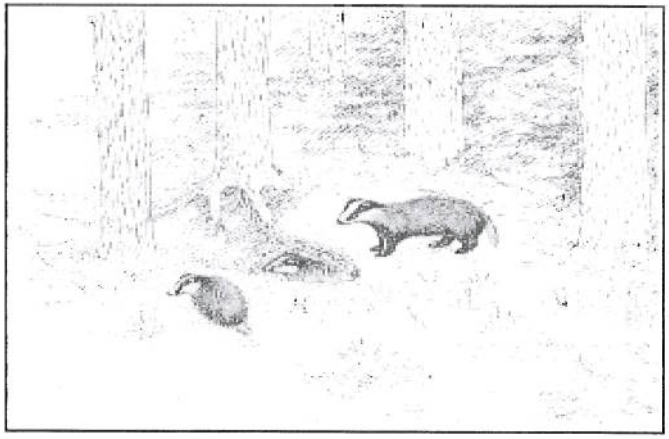

Velkommen til Hjartbro Skov

Hjartbro skov er en privat skov. Den er opdelt i parceller, der har forskellige ejere. Pigespejderne i Sønderjylland ejer en skovpart på godt 3 ha og et lille stykke eng, der støder op til skoven mod syd.

Naturstien

På spejdernes skovparcel er der anlagt en godt 2,5 km lang natursti. Stien er afmærket med røde pæle, og nogle af pælene har et nummer. Hvert nummer henviser til en omtale i dette hæfte, hvor du kan læse lidt om nogle af de steder, hvor du går forbi. Inde i skoven er naturstien endvidere markeret med gule pletter på nogle af træerne. Hvis du følger stien og undervejs tager et par afstikkere, vil du komme forbi mange spændende steder. På spejdernes skovparcel er det tilladt at gå over det hele som om, det var offentlig skov. Bag på dette hæfte finder du et kort over området. Se godt på det, så du ved, hvor du er.

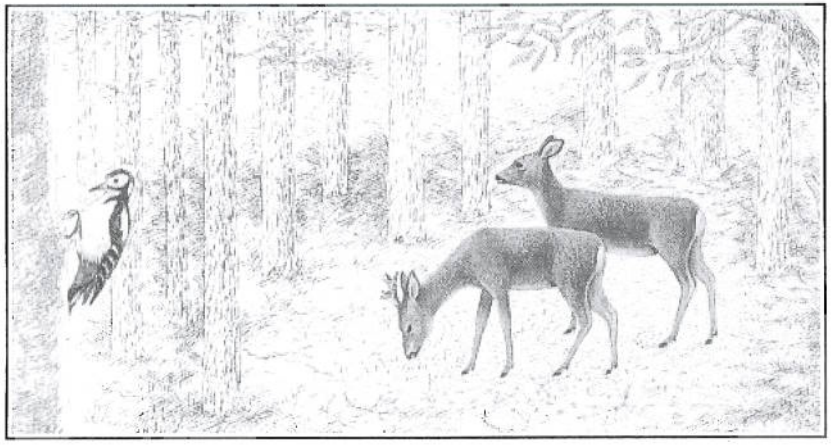

Hvad må man i skoven?

I privat skov gælder der andre regler end i offentlig skov. I en privat skov er det f.eks. ikke tilladt at gå uden for stierne, og man må kun færdes i skoven fra kl. 7 om morgenen til solnedgang. Nogle gange kan skoven også være helt lukket på grund af jagt. Hvis en skovejer ønsker det, kan han også lukke sin del for offentlig færdsel. Og det er ikke så nemt at se, hvem der ejer hvad. Men følger du skovvejene, er du altid sikker på, at du færdes, hvor det er tilladt.

Husk, at i privat skov må man:

- færdes fra kl. 7 om morgenen til solnedgang
- kun gå på veje og stier
- holde hunde i snor
- ikke bruge åben ild i perioden 1. marts - 31. oktober
- ikke klippe eller skære noget af træerne
- aldrig grave planter op
- kun ride efter nærmere aftale med ejeren

Hjartbro Skov - en kort beskrivelse

Her midt i Sønderjylland, mellem bakkeø og hedeslette, å og bæk, ligger den lille Hjartbro Skov. Skoven er en afvekslende og spændende skov, og her er basis for mange gode naturoplevelser. Nogen steder er skoven helt urskovsagtig, og man føler sig nemt henført til en anden tidsalder. Andre steder er det tydeligt, at mennesket har præget skoven, idet flere træer bærer præg af at være blevet stævnet.

Hjartbro Skov er en skov med stor variation. Her er både egeskov og bøgeskov, gran og fyr. Dertil kommer: Birk, rødel, ask, ær (ahorn), røn, poppel og bævreasp for blot at nævne nogle af de mest almindelige træarter.

Er Hjartbro Skov en rest af urskoven?

Ingen ved rigtigt, hvornår Hjartbro Skov er anlagt. Den har formodentligt altid været her! Skoven ligger på en lille, stejl og velafgrænset bakke. Bakken består mest af sandet jord med sten, og kun lidt ler. Den magre jord og det ret ujævne terræn har, i hvert fald i nyere tid, været medvirkende til, at området ikke er udlagt til agerjord eller beplantet og dyrket efter forstlige mønsterprincipper. - Måske er Hjartbro Skov en rest af den oprindelige skov, der indvandrede til Danmark for omkring 10.000 år siden, da istiden havde sluppet sit kølige favntag om landet!

Hjartbro Skov er fredet fredskov

Den danske skov var nær blevet udryddet omkring 1800-tallet, hvis ikke man havde sikret den ved Fredskovsforordningen af 1805. Fra dette tidspunkt blev det ved lov sikret, at al skov skulle vedblive at være skov. Det kaldes for fredskov. Det betyder, at der altid skal plantes en tilsvarende mængde træer, som der fældes. Loven om fredskov sikrer også, at svin og køer holdes ude af skoven.

En del af Hjartbro Skov blev fredet i 1961. Fredningen omfatter ca. 20 ha. Formålet med fredningen var at bevare skoven som egeblandingsskov. I praksis betyder det, at egeskoven skal bevares og fremmes. Man må dog gerne fælde et træ hist og her en gang imellem. Nyd resultatet af fredningen og de smukke gamle egetræer!

1. Liv ved det lille vandhul

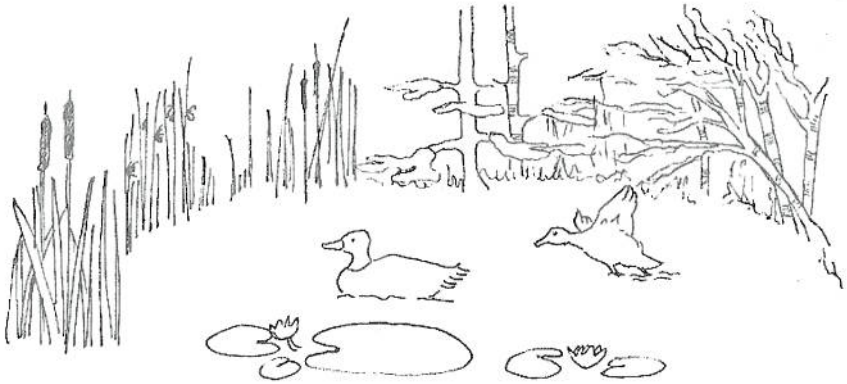

Det lille vandhul her bag ved Spejdercenteret er kunstigt gravet. Sæt dig ved kanten, lige så stille. Hvilke dyr kan du se? Kan du genkende et eller flere dyr fra tegningen herunder?

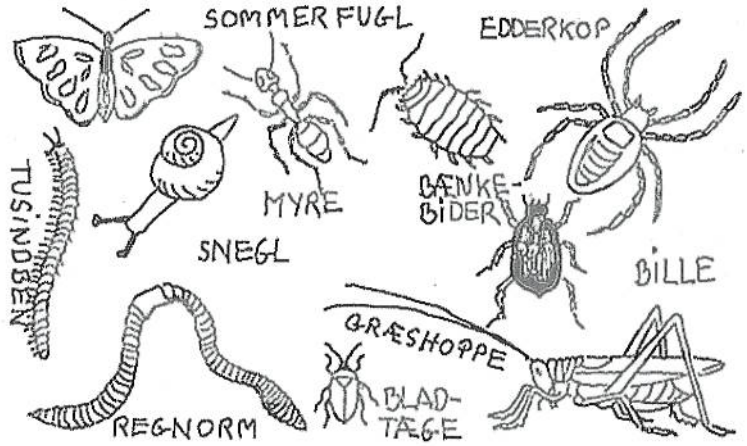

Mens du sidder her og kigger, skal du prøve at se dig lidt omkring i vestlig retning. Har du lagt mærke til ændringen i terrænnet bag dig? Det stiger kraftigt mod nord. Denne ret stejle kant er Gels åens gamle brink. Her løb åen i sit naturlige leje i starten af 1960'erne, inden man flyttede den for at få mere agerjord. Åen ligger lige fremme foran dig. Følg stien mod vest, så kommer du til den!

2. Langs det gamle åløb

Mens du går her på kanten af Gels åens gamle brink, kan du se en masse små, lave egetræer på din højre side.

Egetræerne er så lave, at de nærmest kryber hen over jordoverfladen. Det skyldes bl.a. den dårlige jordbund med ringe næringsværdi, og at de er mere udsat for vind og vejr.

Under egene vokser der mange slags græs og lyng. Hist og her vokser der også blåbær. På tegningen til højre kan du finde planterne. Kan du også finde dem i naturen?

Egetræet er et pionertræ

Egetræet var, næst efter fyrretræet, ét af de første træer, der indvandrede til landet efter istiden. De træarter, der først indvandrer og slår rod på et bart og "jomfrueligt" stykke jord, kaldes for pionertræer. De er ret nøjsomme, men kræver som regel meget lys. Derfor er der f.eks. også få egetræer i en bøgeskov, fordi bøgen med sin høje, tætte krone snupper al lyset fra de lavtvoksende ege.

Egetræer kan blive meget gamle. Danmarks ældste nulevende indbygger er en eg, og den vokser i Jægerspris Nordskov. Træet menes at være omkring 1000 år gammelt. Tænk, hvad det kunne berette om, hvis det kunne tale!

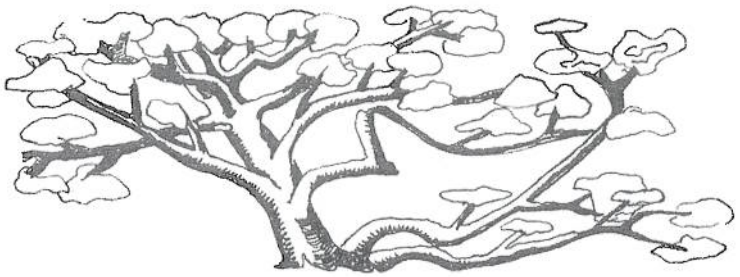

Stilkeg og vintereg

I Danmark har vi to slags ege: Stilkeg og vintereg. Det kan godt være svært at skelne de to egearter fra hinanden, men på tegningen herunder kan du se forskellene. Stilkeg har sine agern på stilke og har næsten stilkløse blade. Hos vinteregen er det lige omvendt. Et andet særpræg ved vinteregen er, at den bibeholder sine visne blade vinteren over.

Undersøg egetræerne omkring dig. Hvilke egetræer vokser der? Er det stilkeg eller vintereg?

Undertiden ser man også krydsninger mellem disse. Så hvis du synes, det er svært at se forskel, så har det sin naturlige årsag!

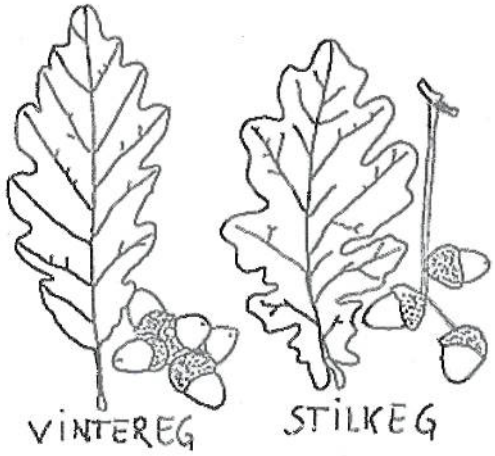

3. Hør ravnen: Krroap, krroap!

Når du færdes på naturstien, så prøv at lytte efter ravnens hæse stemme. I dag er ravnen en ret almindelig ynglefugl i Sønderjylland, men sådan har det ikke altid været. I 1950'erne var fuglen tæt på at være udryddet herhjemme.

Ravnen er en stor fugl - omkring 65 cm lang, altså på størrelse med en musvåge. Den har en sort og metalskinnende fjerdragt. Et godt kendetegn er det meget store og kraftige næb, der flugter med den flade pande.

Ravnen er i dag en fredet fugl. Man kommer sjældent nær en ravn. Den er ret sky. Oftest ser man den på afstand: spisende på en mark, i toppen af et træ, eller flyvende forbi i fuld fart, samtidig med, at man hører det karakteristiske hæse og rullende "*krroap, krroap*".

Der er mange myter og megen mystik forbundet med ravnen. Fuglen spiller også en vigtig rolle i den nordiske mytologi. Således afbildes Odin ofte med en ravn på hver skulder. Ravnene har navne og de hedder Hugin og Munin.

Prøv at være helt stille et øjeblik. Kan du høre ravnens hæse stemme?

4. Gels å - i stadig bevægelse mod vest

Naturstien går nu helt ned til Gels å. Kig engang ned i åen og læg mærke til det strømmende vand. Vand løber som bekendt altid ned ad bakke. Lige her hvor du står, kan det være svært at se, hvor "ned ad bakke" egentlig er. For her er jo ganske fladt. Men det er kun tilsyneladende. Landskabet falder en ganske lille bitte smule mod vest. Se igen på vandets strømningsretning i åen, og du kan nemt orientere dig og finde det vestlige verdenshjørne.

Naturgenopretning

Måske bemærker du, at Gels å er helt lige, ja, nærmest som en motorvej. Det skyldes, at vi mennesker i begyndelsen af 1960'erne "fik den gode idé" at rette de danske åer ud. Landmandens marker blev drænet og vandet kunne nu hurtigere kanaliseres væk. Man havde bare ikke lige tænkt på, at udretningen medførte, at vandplanter og dyr, der levede der, også blev skyllet væk. Dette og den stigende forurening af gødning og pesticider fra landbruget fordrev fiskene.
Det seneste årti er mange penge blevet brugt på at genskabe et steds oprindelige natur, før det blev reguleret af mennesker. Dette er et særdeles omfattende og dyrt projekt - for Gels å's vedkommende er dette ikke sket.

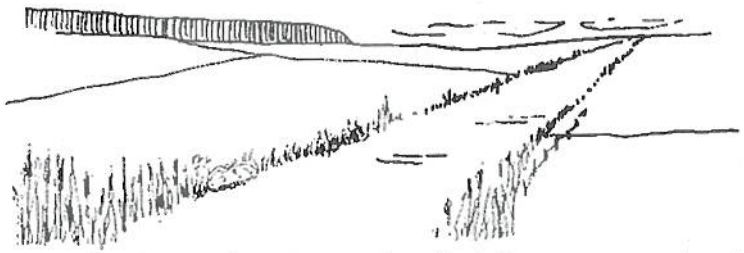

Gels å efter udretningen. Resultatet er en reguleret "vandmotorvej".

5. Engen - et mylder af insekter og padder

Efter at have fulgt naturstien mod vest, ad Gels å, kommer du efter et stykke tid til en lille eng. Engen er indhegnet, og du skal over indhegningen for at fortsætte på naturstien. For tiden er engen udlagt som græsningsareal, hvor der går heste eller kreaturer. Vis hensyn til dem!

Hvad finder jeg på engen?

Se dig godt omkring i græsset når du går hen over engen. Det er god og frodig jord du går på, i virkeligheden er det Gels åens gamle aflejringer der nu er tilsået med græs. Før å-udretningen blev engen oversvømmet hver vinter på grund af de forhøjede vandmængder i åen. Så lige præsis dette stykke jord, havde altså ikke set således ud, hvis mennesket ikke havde grebet ind i naturens gang.

Insekter og padder

Godt skjult i det våde græs finder du mange forskellige slags insekter. Hvor mange slags kan du finde lige her og nu?

I foråret og i sommerhalvåret vrimler der med frøer og tudser. Husk at alle padder er fredet (Padder omfatter f.eks. frøer, tudser og salamandere). Så når du har fanget én, og beundret den længe nok, så skal du sætte den forsigtigt ned igen, dér hvor du tog den!

Følg den afmærkede natursti et par hundrede meter, og forlad så engen til højre ved afmærkningen, og gå ind i skoven.

6 Lysningen

Her på vej op i Hjartbro Skov skærpes alle sanser! Det er anderledes at færdes i skoven end ude under åben himmel. Gå et lille stykke ind i skoven ad den afmærkede sti. Find jorddiget og sæt dig godt til rette. Her inde i skoven har især hørelsen og lugtesansen betydning for oplevelsen. Duften af jord er markant, og skovens træer og buske giver mange forskellige dufte fra sig. Bliv siddende her en lille stund. Luk øjnene, det skærper lugte- og høresansen. Prøv selv!

Skoven ligger på en bakkeø

Lidt længere fremme kan du se en meget markant skråning i skoven. I virkeligheden er skråningen den sydlige del af en markant bakke, der af geologer betegnes som en bakkeø. Det er en ganske særlig landskabsform. En bakkeø har nemlig aldrig været overskredet af isbræer under den sidste istid. Her har den ligget, ganske som den var, da den blev dannet for langt over 100.000 år siden! Bakkeøen i Hjartbro Skov er særlig stejl og smuk, når man ser den her fra syd.
Rundt omkring i lysningen er det ikke ualmindeligt at finde kristtorn. Vidste du, at den kun vokser naturligt ganske få steder i landet? Lige her i Hjartbro Skov er det lille træ naturligt hjemhørende. Det kan blive op til 15 meter højt, men er oftest en stor busk.

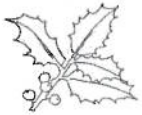

Jorddiget og gravhøjen

Mens du går op over bakkeøen, undgår du næppe at få øje på jordvolden til højre. Det er et jorddige, der sandsynligvis er anlagt for at adskille de enkelte skovparceller fra hinanden. Ingen ved med sikkerhed, hvornår det blev bygget, men opførelsen kan formodentlig føres tilbage til 1800-tallet. Fortsætter du op til toppen af bakkeøen, kommer du snart forbi en lille gravhøj på højre hånd. Den er næsten ikke til at få øje på, fordi den er helt overgroet med træer og buske. Gravhøjen er fredet. Den stammer fra Ældre Bronzealder, dvs. fra omkring år 1.500 - 1.100 før vor tidsregning.

7. Tæt på fuglene

De mange forskellige slags træer -den høje og lave bevoksning, de unge og de gamle træer - giver basis for et rigt fugleliv. Før orkanen i 1999 var her mange hulrugende fuglearter såsom stor flagspætte, grønspætte og spætmejse, men også fluesnapper, blåmejse, musvit og bogfinke hørtes hyppigt i skoven. Orkanens hærgen resulterede i, at mange af de gamle træer væltede. Disse træer var livsvigtige for bl.a. spætten, der både søger føde i træet og bruger det som bolig. Orkanen gjorde altså mange fugle boligløse - i hvert fald for en periode. I dag er de fleste arter indvandret igen, og i takt med at der igen kommer døde træer, kommer de hulrugende fuglearter tilbage.

Gentagelsens mester

I nærheden af høje træer hører man sommetider en fugl, der siger noget i retning af: *"Det, det, det ka' jeg sig' li' så tit det ska' vær' "*.
Det er bogfinken. Bogfinkehannen er let at kende på sit stålgrå hoved, det røde bryst og det tydelige hvide vingebånd. Kan du se den inde mellem træerne?
Bogfinkehannen holder alle andre hanner væk ved at gentage sin "sang" i en uendelighed. Den bruger meget energi på at synge. Omkring 10 gange i minuttet flere timer i døgnet fra begyndelsen af april til midten af juni. Det bliver ca. 125.000 gange. - I øvrigt skal den unge bogfinkehan lære sin remse af en anden. Derfor lyder det ikke altid helt rigtigt, når remsen skal afleveres det første år. Men det gør den så næste år, når den er udlært.

8. Blomsterne og urterne

Overalt i skovbunden vokser der planter. Flest er der i det tidlige forår og i sommermånederne. Plantelivet er naturligt nok karakteristisk for skov, der vokser på sandet bund. På tegningen herunder finder du de mest almindelige. Kan du også finde dem i naturen?
Alt afhængigt af årstiden, naturligvis, kan du være heldig at finde blåbær. Smag på dem! De kan forlænge skovturen en rum tid, når der er mange af dem.

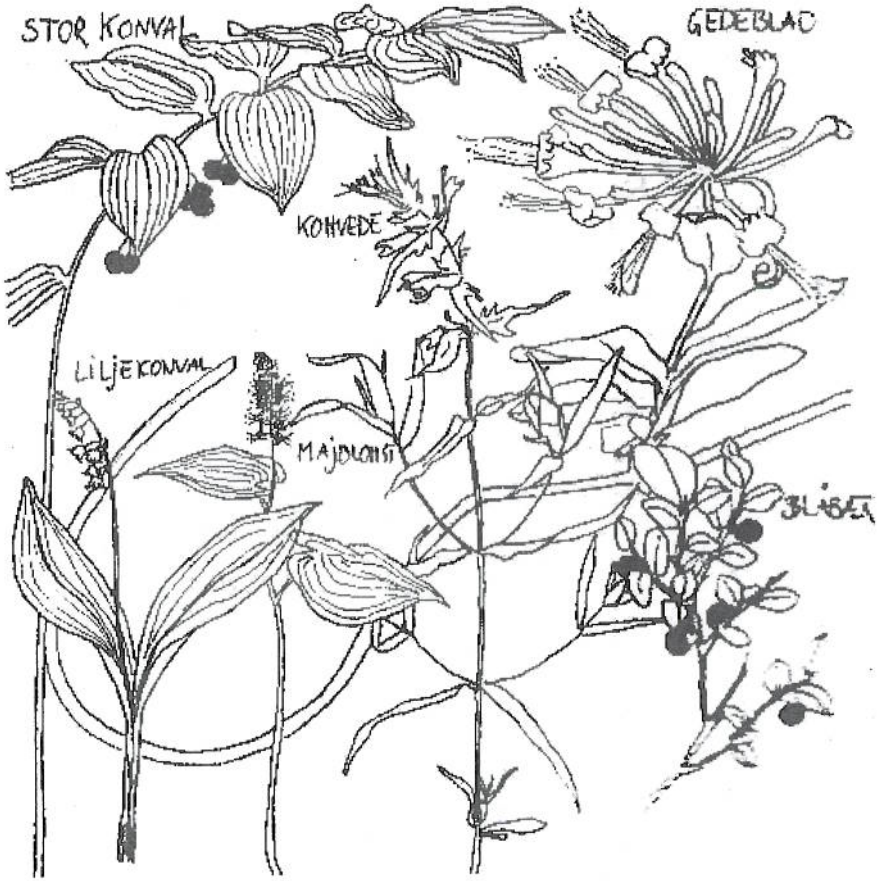

9. Pionertræerne

Der var træer i Danmark længe før isen i istiden dækkede landet og fortrængte planter og dyr. Isen smeltede bort for ca. 12.000 år siden og efterlod et nøgent og ubevokset landskab. Hurtigt indvandrede der dog små lavt voksende buske og træer. Efterhånden blev de fortrængt af f.eks. birk, fyr og hassel. Sådanne træer kaldes for pionertræer. Først langt senere for omkring 8.000 år siden, var landet dækket af højskov. Den store mørke skov bestod f.eks. af: Lind, eg, elm og ask. Bøgen, der af mange anses for at være "Danmarks Nationaltræ", kom først til landet omkring Kristi fødsel.

Undersøg de små træer og buske der står omkring dig. Kan du genfinde alle arter fra billedet herunder?

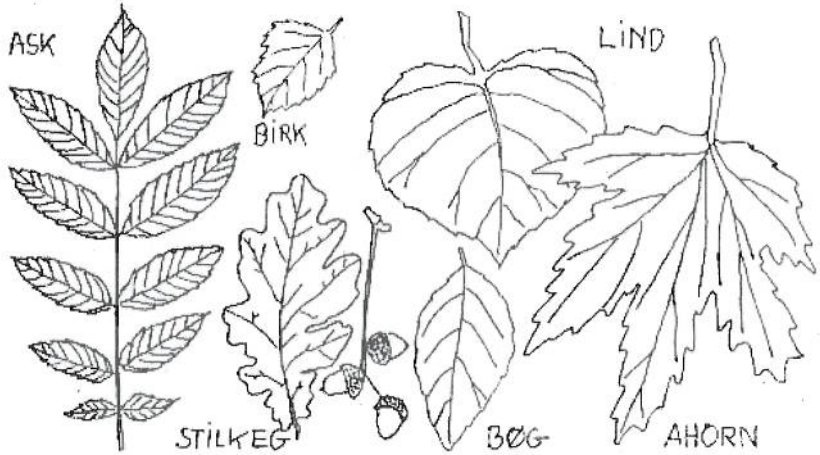

10. Gels å - det tidligere åløb

Går du lidt væk fra naturstien, ser du her det tidligere åløb ganske tydeligt.

Åens oprindeligt mange slyngninger skyldes dens løb over en smeltevandsslette, opbygget af sand og grus. Sandet og gruset er aflejret af floder, der strømmede ud foran den afsmeltede gletcheris mod øst for mere end 10.000 år siden. Gels å har været meget, meget bredere og mægtigere end det, du ser foran dig i dag. På et tidspunkt har der været så meget vand i den, at man andre steder i Midtsønderjylland har fundet bevis på, at den har været over 1,5 km bred!
Kan du forestille dig Gels å sådan, når du står og ser ud over dette fredelige åløb i dag?

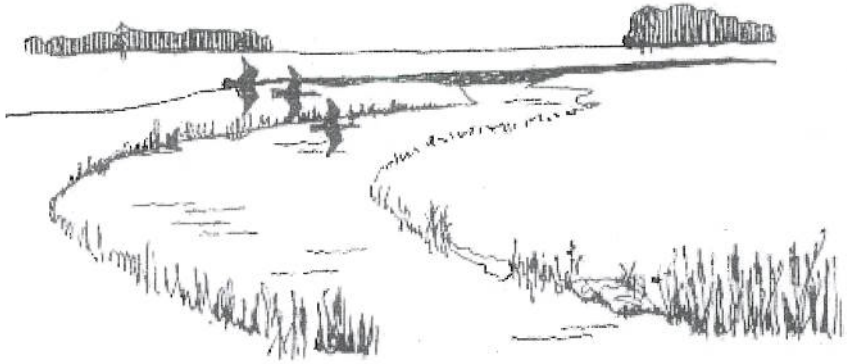

Gels å før udretningen - i det naturlige leje

Må man fiske i åen?

Gels å er et fremragende område for lystfiskeri bl.a. pga. den flotte ørredbestand. Hvis man gerne vil fiske ved åen, må man være opmærksom på, at der kræves fisketegn. Kontakt sportsfiskerforeningen for salg af dagskort eller evt. medlemskab.
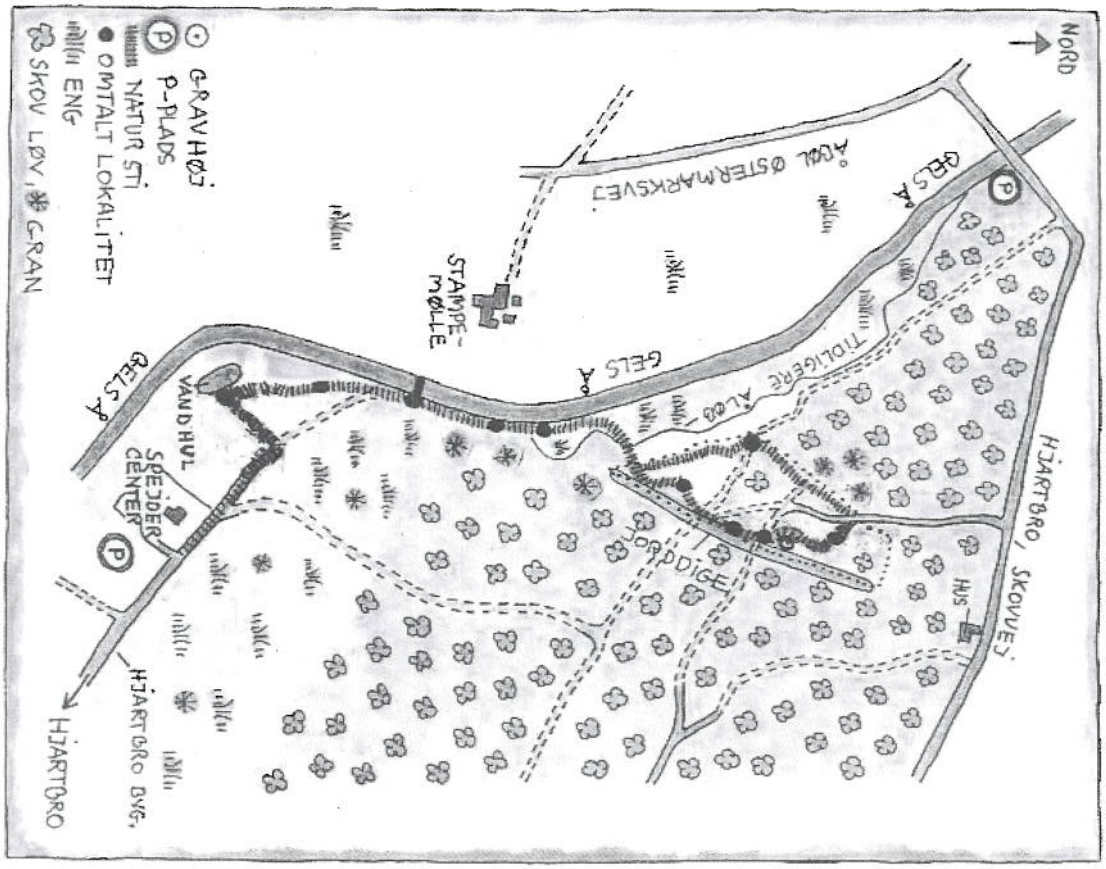
Kort over området: